

Гербут В.,
старший викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КІЛЬКІСТЬ ЯК ОЗНАКА НАЛЕЖНОСТІ ДО ГРУПИ МЕНШИН У СУЧASNOMU ПРАВI

QUANTITY AS AN INDICATIONAL FEATURE OF THE ACCURACY TO MINORITY GROUP IN THE CURRENT LAW

Стаття присвячена дослідженню загального поняття категорії меншин у праві та її основних характеристик. Проаналізовано еволюцію теорії меншини в нормативній і науковій правовій думці. Розглянуто характеристику кількості як ознаку належності до групи меншин.

Ключові слова: права людини, менишина, національна менишина, кількісна характеристика, ООН.

Статья посвящена исследованию общего понятия группы меньшинств и ее основных характеристик. Проанализирована эволюция теории меньшинства в нормативной и научной правовой мысли. Рассмотрена количественная характеристика как признак принадлежности к группе меньшинств.

Ключевые слова: права человека, меньшинство, национальное меньшинство, количественная характеристика, ООН.

The article is devoted to the study of the minority general concept and its main characteristics. The evolution of the minority theory is analyzed in normative and scientific legal thought. The description of the quantity as an attribute of belonging to a minority group is considered.

Key words: human rights, minority, national minority, quantitative characteristic, UN.

Постановка проблеми. Світове співтовариство з часів створення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) приділяло значну увагу забезпеченню прав меншин – національних, расових, мовних, релігійних та інших. Однак в умовах сьогодення внаслідок модернізації розуміння демократії та розширення переліку прав людини на перший план все більш явно виходять особисті права людини, а не колективні права народу. Така ситуація спричинила виникнення нових вразливих груп у соціумі, які раніше не розглядалися як суб'єкти менишинної групи, однак на практиці потребують захисту. Незважаючи на це, зазначена проблема не знаходить свого відображення ні в національному, ні в міжнародному праві. А наука, зосереджуючись здебільшого на окремих категоріях меншин, не приділяє належної уваги загальній теорії, яка б дала змогу виділити ряд ознак, за якими відзначали б у вразливій групі саме менишину. Тому такого роду наукові праці, на нашу думку, є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика меншин у праві вже давно посіла чільне місце у вітчизняній і зарубіжній науковій думці. Зокрема, загальна теорія меншин та окремі їхні види досліджувалися такими вченими, як О.В. Батанов, О.М. Биков, Ю.А. Дубровін, Ю.А. Мъодова, Л. Шатава, В.О. Овчинніков, М.М. Прудникова, О.В. Скатуліна, С.В. Соколовський та інші. Однак комплексного дослідження універсальних ознак менишини в праві загалом здійснено не було.

Метою статті є аналіз ролі кількісної характеристики у розумінні кваліфікації належності до групи меншин.

Виклад основного матеріалу. Досліджаючи поняття менишини та його розуміння в правовій думці,

можна констатувати, що, незважаючи на поширеність цієї теми в правовій літературі, чіткого розуміння цієї категорії так і немає. Окрім того, здебільшого в літературі вивчаються різні категорії менишин (мовні, етнічні, національні тощо), тоді як загальні концепції менишини присвячено дуже мало уваги.

Наприклад, О.В. Батанов пише: «Можна навести доволі ґрунтовний перелік наукових джерел, присвячених соціокультурному досвіду перерахованих спільнот, у яких наводяться різноманітні визначення менишин, розглядаються їхні ознаки та здійснюються відповідні класифікації. Як правило, практичний і науковий інтерес мають проблеми становлення, визнання, конституційно-правового закріплення, реалізації та захисту таких категорій менишин: етнічних, релігійних, мовних, гендерних і сексуальних. Зважаючи на це, більшість сучасних досліджень, наведених в академічному дискурсі, як правило, присвячена окремим групам менишин – етнонаціональним, мовним, значно меншою мірою – гендерним, особливо сексуальним. Водночас у сучасній науковій традиції менишини розглядаються у вузькому аспекті, що концентрує увагу на одному вимірі. Наприклад: жінки – у феміністських дослідженнях, представники іншої раси – в етнополітологічних лабораторіях або гомосексуали – у квір-студіях» [1].

З іншого боку, багато авторів схильні вважати, що важко визначити менишину в загальному. Наприклад, на думку О.В. Бикова, необхідно підкреслити, що дефініція «меншина» не є однозначною. Наявність різноманітних соціальних груп – етнічних, мовних, автохтонних (корінних), релігійних та інших – не дає можливості шаблонно підходити до кожної з них чи застосовувати тут якісь однотипні методи і критерії. Адже всі ці «меншини» мають різний ступінь своєї

внутрішньої організації та розпорощення серед націй однієї чи багатьох держав, з різним історичним періодом розвитку, з різними рівнями претензій стосовно визнання та правового вирішення своїх проблем. Крім того, різні меншини мають сьогодні також різний ступінь ідентифікації. Назви одних меншин чи меншинних груп послуговуються тільки у спеціальному науковому обігу, інші – циркулюють як суто робочий варіант у діяльності офіційних органів і організацій, треті – одержують офіційне визначення у внутрішньому законодавстві окремих держав, проте не мають такого визнання у міжнародному праві. Є також такі, що офіційно залишаються невизнаними, однак визнаються і у своєму вітчизняному, і у міжнародному праві (етнічні, національні, мовні, релігійні меншини) [2, с. 168].

Уперше питання про права меншин було піднято в 1814 році під час Віденського конгресу в контексті долі німецьких євреїв, а також поляків, яких укотре розділили. Під час Конгресу висловлювалася надія на те, що Пруссія, Росія та Австрія виражатимуть терплячесть і будуть захищати свої меншини. У 1856 році під час Паризького конгресу обговорювався статус євреїв і християн в Османській імперії. В Об'єднаному Королівстві висловлювалося обурення з приводу серйозної проблеми масових убивств болгар Османською імперією, що повинно було привернути увагу міжнародної спільноти. Проблема дискримінації осіб окремих віросповідань і національностей продовжувала залишатися актуальною також у 1878 році на Берлінському конгресі, коли особливо гостро постало питання становища євреїв у Румунії, Болгарії та Сербії.

Хоча загалом конгресам XIX століття не вдалося домогтися значних реформ, переслідування або дискримінація конкретних меншин дедалі частіше стала предметом уваги засобів масової інформації. Євреї почали організовувати протести проти погромів у Росії.

Водночас нарівні міжнародного права не відбулося позитивної динаміки в контексті становища меншин. Наприклад, залишалася яскраво вираженою дискримінація афроамериканців у США, не приділялася належна увага переслідуванням вірменів, аж поки вони не стали жертвами геноциду в 1915 році тощо.

Уперше на національному правовому рівні права меншин було проголошено в Угорщині у 1849 році, а потім, у 1867 році, – в австрійському законодавстві.

Найпершим серйозним кроком у правовому закріпленні прав меншин на міжнародному рівні було створення після Першої світової війни у 1919–1920 роках Ліги Націй. Тоді виділялися лише національні меншини і про них йшлося лише в контексті прав народів. Основною метою Ліги Націй, окрім вирішення міждержавних конфліктів, була оборона прав національних меншин, визначених міжнародними договорами.

З часом, після Другої світової війни, завдання Ліги Націй були передані Організацією Об'єднаних Націй (1945). І вже з 1948 року ООН починає приймати правові акти, якими розширяється їхнє

поняття від виключно національних меншин до тих, які покликані захищати права також інших видів меншин. Зокрема, Конвенція ООН про запобігання та покарання за злочини геноциду (1948) містить у собі визначення останнього як переліку дій, що покликані повністю знищити національну, етнічну або расову групу. [3].

Наступні стандарти в галузі прав людини, які систематизували права меншин, містять такі документи: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 27); Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин; два договори Ради Європи (Рамкову конвенцію про захист національних меншин та Європейську хартію регіональних мов або мов меншин) та Копенгагенський документ 1990 року Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також деякі інші [4–8].

На початку формування теорії меншин і боротьби за права народів після двох світових воєн у правовій науці меншина в загальному розумінні визначалася з погляду кількості. Тобто меншина – це завжди меншість від основного населення.

У міжнародній правовій науці стержневим у царині права меншин уже багато років залишається визначення, запропоноване спеціальним репортером Комісії із запобігання дискримінації та захисту меншин ООН Франческо Капоторті у 1977 році. Відповідно до цього визначення, меншина – це група, яка є кількісно меншою від решти населення в державі, перебуває в недомінантному становищі, члени якої, будучи національностями держави, мають якісь етнічні, релігійні або мовні характеристики, які відрізняються від таких у решти населення, та виражають, навіть неявно, солідарність щодо збереження їхньої культури, традицій, релігії та мови [9].

Услід за Ф. Капоторті у 1985 році Джулз Дехенз почав власне дослідження теорії меншин за запитом вищезгаданої Комісії ООН. Дехенз розглядав концепцію меншин як «соціальну групу з недомінантним статусом в кількісному розумінні стосовно решти населення держави, яка історично заселяє певні частини території такої держави, члени якої є її громадянами та характеризуються відмінними етнічними, релігійними, мовними чи культурними ознаками порівняно з рештою населення та виражають приховану чи явну солідарність у захисті їхньої власної культури, традицій, релігії та мови (Preece, 2001:39) [9].

Отже, теорія меншин почала формуватися завдяки створенню та нормативній роботі ООН після Першої та Другої світових воєн і розвивалася виключно як поняття, яке стосувалося національності та пов'язаних із нею особливостей на кшталт релігії, мови, раси тощо. Це відобразилося також у науці юриспруденції, де більшість учених ще у 80-х роках ХХ століття визначали меншину як соціальну групу, об'єднану певною національністю та пов'язаними з нею мовними, культурними, релігійними та іншими особливостями, що становить кількісну меншість у відповідній державі. Дослідивши

наукову літературу з цієї теми, можна констатувати, що значна частина як зарубіжних, так і вітчизняних правників продовжує використовувати запропоноване Капоторті визначення як основу у своїх дослідженнях меншини в праві і сьогодні.

Однак ми вважаємо, що за останні 60–70 років поняття меншин стало більш широким, ніж наведене вище.

Коли виникала теорія меншин і поняття меншин було введено в правовий обіг, йшлося про права націй і народів. Аналіз західної політико-правової та наукової думки останніх десятиліть, нових норм сучасного міжнародного права засвідчує про дедалі більше поширення та утвердження тези, що з прав народів і націй основний епіцентр переноситься саме в царину особистих прав людини, де людина сприймається не лише як частина нації або якоїс народності, а як самостійний індивід, який має право на самобутність, самовираження та індивідуальність, до того ж із забезпеченням принципу рівності, що має гарантуватися законом на державному рівні в сучасному демократичному суспільстві.

Це віддзеркалено також у нормах міжнародного права. У ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права права меншин заразовано до особистих. Акцент на особисті права зроблено в Європейській конвенції про права меншин 1994 року, як «права членів національної меншини» сформульовані положення ст. 5 Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу проти дискримінації в галузі освіти. Це не означає, що колективні права меншин ігноруються: справді, в меншин є такі права, які можуть бути не тільки здійснені колективно, але й порушенні виключно щодо групи осіб (наприклад, у разі дій, що загрожують існуванню меншини як групи). Причому це може бути загроза не тільки фізичному існуванню групи, але й асиміляції, що, у свою чергу, порушує «колективне» право на збереження та розвиток самобутності національної меншини). А це означає, що обов'язок держави щодо прав меншин зводиться до того, щоби забезпечувати особам, належним до меншин, можливість здійснювати свої спеціальні права як індивідуально, так і колективно [2, с. 171].

З іншого боку, в другій половині ХХ століття по всьому світу розгорнувся активний рух за права людини, що спричинило розвиток теорії прав людини, його модернізацію та розширення. Зокрема, змінено було ставлення до прав жінок, прав сексуальних меншин, прославлялися свобода та рівність тощо. У ХХІ столітті внаслідок невпинного науково-технічного прогресу з'явилися нові загрози для людини, що, у свою чергу, розширило перелік прав людини новими, раніше неактуальними правами. Почало стрімко розвиватися четверте покоління пав людини.

На фоні всіх цих обставин починають формуватися нові групи меншин, що відобразилося в широкому переліку правових документів ООН, якими було розширено це поняття. Наприклад, поряд із меншиною за ознакою національності почали

з'являтися окремо мовні меншини, релігійні, расові меншини, з часом – сексуальні меншини та гендерні меншини. Було окремо виділено такі вразливі групи, як інваліди, діти, мігранти тощо.

За таких умов критерій кількісного визначення для групи меншин почав втрачати своє значення, оскільки не у всіх випадках він був критерієм, за яким особу можна до неї зарахувати. Наприклад, коли йдеться про національні меншини, кількість дійсно є визначальною ознакою, так само як і у випадку мовних меншин – якщо їх стане більше, то вони перестануть бути меншиною.

До слова, в угорському законодавстві є певна кількісна квота, яка встановлена для громадян певної національності для того, щоб вони відповідно до закону могли вважатися національною меншиною. Цікавим є той факт, що встановлено і нижчу, і вищу кількісні межі. Наприклад, якщо особа, скажімо, арабської національності, проживає в Угорщині і разом з іншими такими самими арабами хоче створити меншинну групу, однією з обов'язкових ознак буде національність, іншою – кількість. Водночас якщо взяти інвалідів, то кількість уже не буде мати значення, враховуватиметься лише наявність фізичної вади. Аналогічно також у випадку сексуальних чи гендерних меншин.

Також варто зазначити, що сама по собі, а не в сукупності з якоюсь іншою характеристикою, наприклад національністю, кількісна меншість не може бути характеристикою того, що особа належить до меншини. Наприклад, міського населення в Україні є менше за кількістю, ніж сільського, однак перші не характеризуються як меншина.

І, нарешті, сьогодні багато груп меншин створюють свої спільноти на міжнародному рівні, тому інколи загальна кількість представників такої інтернаціональної спільноти може бути чисельно більшою, ніж населення тієї чи іншої держави.

Справді, якщо звернутися до сучасних світлин правової науки, багато дослідників, роботи яких присвячено теорії меншин, погоджуються із тим, що в умовах сьогодення меншинна група теоретично може становити кількісну більшість і при цьому все одно залишатися меншиною.

Вітчизняний учений-правник О.В. Батанов також вважає, що соціологічна меншина зовсім не обов'язково має бути меншиною у кількісному аспекті [1, с. 9].

В українській соціології також зазначається, що соціологічна меншість необов'язково є чисельною меншістю – до неї може належати будь-яка група, що зазнає утисків порівняно з домінантною групою в сенсі соціального статусу, освіти, роботи, статку та політичної сили. Для уникнення непорозумінь деякі автори використовують назви «підпорядкована група» та «домінантна група» замість «меншість» і «більшість» відповідно [10, с. 208].

Критикуючи визначення все того ж Капоторті, автори зазначають, що здебільшого меншина справді являє собою кількісну меншість, однак в інших випадках кількісна більшість також може потрапити

у «меншинне» або недомінантне становище, наприклад так, як афроамериканці під час режиму апартеїду в Східній Африці. У деяких ситуаціях група, що детермінується як більшість у державі загалом, може бути в недомінантному становищі в окремих регіонах держави [11].

Меншини, безумовно, повинні поступатися в кількісному відношенні решті населення, яке становить більшість. Однак можуть бути ситуації, коли жодна з груп не має більшості, і меншини, щоб розвинути свої характерні риси, повинні бути досить багаточисельними. Само собою зрозуміло, що жодна

з меншин, навіть найнезначніша, не повинна страждати від брутального поводження або будь-якого роду дискримінації, а її представники повинні перебувати під охороною загальних законоположень про права людини [12].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що належність до кількісної меншості є лише факультативною ознакою належності до групи меншини, що може мати значення лише в сукупності з іншою характеристикою відповідної соціальної групи, за якою вона претендує на статус члена певної меншини в праві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батанов О.В. Права меншин в умовах глобалізації: проблеми становлення та реалізації. Часопис Київського університету права. К., 2013. № 4. С. 7–12.
2. Биков О.М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: монографія / Інститут держави і права ім. Корецького НАН України; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. К., 2001. 354 с.
3. Конвенція по предупреждению и наказанию преступления геноцида (9 декабря 1948 г.) A/RES/260 A (III). Офіційний сайт ООН. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>.
4. Про громадянські та політичні права: міжнародний пакт від 16 грудня 1966 р. / Організація Об'єднаних Націй. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин: Декларація Організації Об'єднаних Націй від 18 грудня 1992 р. / Організація Об'єднаних Націй. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_318.
6. Про захист національних меншин: Рамкова конвенція від 1 лютого 1995 р. / Рада Європи. Страсбург. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
7. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: Хартія від 5 листопада 1992 р. / Рада Європи. Страсбург. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
8. Документ Копенгагенської ради Конференції з людського виміру ОБСЄ: витяг від 29 червня 1990 р. / Організація безпеки та співробітництва Європи. Копенгаген. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_082.
9. Marginalized Minority Groups In Europe In The Context Of The Clash Of Civilisations: The Case Of Muslims, Muserref Yardim, Assistant Prof. Erhan Tecim, Assistant Prof. Necmettin Erbakan University. URL: URL: <http://dx.doi.org/10.19044/esj.2016.v12n11p265>.
10. Водник В.Д., Золотарьова Ю.І., Клімова Г.П., Осипова Н.П., Сердюк О.В. Соціологія права: навч. посібник. Х.: «Право», 2007. 234 с.
11. Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation / UN Human Rights Office of the High Commissioner HR/PUB/10/3; United Nations, New York and Geneva, 2010. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf.
12. Права меншин. Виклад фактів / Харківська правозахисна група. Харків: «Фоліо», 2004. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/N18.pdf>.